

*Ю. І. Артемов,
канд. тех. наук, старш. наук. співроб.
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського*

Про авторське право та деякі проблеми при формуванні електронних інформаційних ресурсів у наукових бібліотеках

Розглянуто деякі аспекти щодо удосконалення законодавства про авторське право, особливості формування електронних інформаційних ресурсів та їх надання широкому колу читачів, запропоновано спосіб виплати гонорарів авторам за використання їхніх публікацій в Інтернеті.

Ключові слова: авторське право, наукові бібліотеки, електронні інформаційні ресурси, інтеграція інформаційних ресурсів, електронні бібліотеки.

Постановка проблеми. Останні кілька десятиріччів світове співтовариство, можливо не цілком усвідомлюючи цього, увійшло в епоху електронних інформаційних ресурсів. У світі вже створені й продовжують створюватися тисячі електронних бібліотек, колекцій, репозитаріїв і баз даних різної потужності й різного призначення. Цьому сприяють революційні зміни у сфері електронних технологій. Однак, статус і політика доступу до електронних ресурсів усе ще вимагає істотних, можливо, кардинальних змін у суспільних відносинах, які стосуються авторського права. У зв'язку із цим актуальним є аналіз проблем формування електронних інформаційних ресурсів, особливо тих із них, які пов'язані з науковими бібліотеками.

Аналіз останніх досліджень. Окремим дослідженням щодо праворозуміння й правозастосування електронних інформаційних ресурсів присвячені численні публікації С. Алдошина, К. Афанасьєвої, Н. Волошина, О. Красовської, В. Луговської, Й. Павлуші, О. Погребної, Є. Стогнія, Л. Тимофєєнко, Н. Чухрая, Я. Шрайберга й інших. Однак специфіка формування електронних інформаційних ресурсів у наукових бібліотеках залишається все ще недостатньо дослідженою [1; 2].

Метою цієї статті є аналіз перспектив розвитку форм і шляхів створення електронних ресурсів у сучасних наукових бібліотеках з урахуванням розвитку суспільних відносин у сфері авторського права.

Основна частина. У сучасному світі існують дві системи захисту авторського права. Відповідно до англо-американської системи, захисту підлягають тільки майнові права авторів. Відповідно до європейського – авторам належать ще й особистісні немайнові права на створені ними добутки [3–6; 9].

Відповідно до Закону України «Про авторське право і суміжні права» (Стаття 14) [7], автор має такі особисті немайнові права:

1) вимагати визнання свого авторства шляхом зазначення належним чином імені автора на творі і його примірниках і за будь-якого публічного використання твору, якщо це практично можливо;

2) забороняти під час публічного використання твору згадування свого імені, якщо він як автор твору бажає залишитись анонімом;

3) вибирати псевдонім, зазначати і вимагати зазначення псевдоніма замість справжнього імені автора на творі і його примірниках і під час будь-якого його публічного використання; 4) вимагати збереження цілісності твору і протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору або будь-якому іншому посяганню на твір, що може зашкодити честі і репутації автора.

Особисті немайнові права автора не можуть бути передані (відчужені) іншим особам.

Відповідно до Статті 15 того ж Закону, до майнових прав автора (чи іншої особи, яка має авторське право) належать:

а) виключне право на використання твору;

б) виключне право на дозвіл або заборону використання твору іншими особами.

Майнові права автора (чи іншої особи, яка має авторське право) можуть бути передані (відчужені) іншій особі згідно з положеннями статті 31 цього Закону, після чого ця особа стає суб'єктом авторського права.

Істотно те, що Закон України «Про авторське право й суміжні права» (Стаття 1) установлює таке поняття, як службовий твір:

службовий твір – твір, створений автором у порядку виконання службових обов'язків відповідно до службового завдання чи трудового договору (контракту) між ним і роботодавцем.

Стаття 16 Закону України «Про авторське право і суміжні права» встановлює:

1. Авторське особисте немайнове право на службовий твір належить його автору.

2. Виключне майнове право на службовий твір належить роботодавцю, якщо інше не передбачено трудовим договором (контрактом) та (або) цивільно-правовим договором між автором і роботодавцем.

3. За створення і використання службового твору автору належить авторська винагорода, розмір та порядок виплати якої встановлюються трудовим договором (контрактом) та (або) цивільно-правовим договором між автором і роботодавцем.

Це означає, що при включенні в електронну бібліотеку, колекцію, репозитарій або базу даних наукової публікації, створеної в порядку виконання службового завдання або за контрактом, зовсім не обов'язково одержувати дозволи в кожного автора окремо. Цілком достатньо отримати його лише у власника виняткового майнового права на використання цього службового наукового добутку. Таким в Україні є, як правило, певна державна інституція або громадська організація, яка існує за рахунок державного бюджету. Творцям електронного ресурсу залишається тільки стежити, щоб особистіні немайнові права автора при залученні службового добутку не порушувалися, у чому вони, звичайно, не зацікавлені. Це істотно спрощує створення електронної бібліотеки й одночасно відкриває шляхи для

інтеграції електронних інформаційних ресурсів за галузевим або іншим принципом [10–12].

На жаль, Законодавець недостатньо чітко визначив поняття «службовий твір». Науковець завжди має можливість стверджувати, що ідеї, викладені в даному конкретному творі, виходять за межі отриманого ним завдання й тому воно службовим не є. У результаті можуть виникати певні правові колізії. Така ситуація докорінно відрізняється від літературної праці. Там, як правило, видавець укладає з автором договір, відповідно до якого він одержує виняткові майнові права на всі добутки автора, виконані ним у певний проміжок часу.

З іншого боку, праця вченого й письменника істотно різняться. І той, і інший працюють заради просування власних ідей, одержання морального й матеріального задоволення. При цьому розмір матеріального заохочення для письменника цілком залежить від кількості проданих ним примірників. Для нього сама можливість електронного копіювання його добутоків є серйозною загрозою. Зовсім інша справа – наукова публікація. Вона слугує для завоювання або підтвердження її автором певного статусу. Згодом одержання цього статусу створює певні матеріальні блага для автора, але прямо на його матеріальне становище воно, як правило, не впливає. Якщо він публікує статтю, то, зазвичай, гонорару не одержує. Якщо монографію, то зі складнощами віднаходить кошти на друк в найкращому разі 300 примірників, які в остаточному підсумку виявляються недоступними широкому користувачеві. Саме він повинен бути головним причіником створення й нарощування електронних ресурсів у бібліотечному середовищі. Якщо цього не відбувається, то поясненням може бути наявність застарілих упереджень.

Сучасне законодавство у сфері авторського права спрямовано, швидше, на захист інтересів видавців. Коли в законах про охорону авторських прав, цивільних кодексах, законах про бібліотеки йдеться про бібліотеки, з їхнього числа не вирізняють наукових бібліотек, незважаючи на істотні відмінності їхньої місії від місії бібліотек публічних. Передбачається, мабуть, що для

захисту наукових інтересів існують інші галузі права: патентне право, підприємницьке право та інше. Внаслідок цього в Україні, як і в усім світі, виникають перешкоди на шляху поширення сучасних електронних бібліотек і проблеми при побудові суспільства знань. Проте, росте розуміння того, що лібералізм у частині охорони авторських прав повинен поступитися утилітаризму, принаймні у сфері доступу до наукової інформації за допомогою сучасних засобів інформаційно-комунікаційних технологій.

Як же все-таки уможливити одержання гонорарів автором за використання його публікацій в Інтернеті? Таку можливість надають сучасні інформаційні технології. Цим засобом можуть стати мікроплатежі.

Мікроплатежі із самого початку були винайдені як спосіб продавати он-лайн-контент в Інтернеті.

Мікроплатежами прийнято називати платежі на суму менше ніж 10 доларів. Саме такі суми зазвичай фігурують при платежах через Інтернет за покупку інформації, доступ до баз даних або за надання яких-небудь інших інформаційних послуг. Нині основним способом мікроплатежів є білінг - оплата послуг за допомогою відправлення СМС із мобільного телефону. На жаль, сьогодні накладні витрати при смс-платежах такі, що мікроплатежі за недостатньо активного трафіку залишаються все ще економічно не вигідними. Наукові бібліотеки при очікуваному потоці запитів не можуть запропонувати свої послуги користувачам із накопиченням і відрахуванням частки мікроплатежів авторам. Виходом із цього становища може стати інтеграція бібліотечних інформаційних ресурсів з наданням єдиного вікна доступу для користувачів. Це збільшить трафік й уможливить реалізацію смс-оплати контенту з відрахуванням гонорарів авторам. Одночасно це може слугувати платформою для обчислення рейтингу публікацій і авторів.

З огляду на зазначене вище, можна зробити такі висновки:

1. Сучасне авторське право в Україні вже надає достатні можливості для створення й розвитку наукових електронних бібліотек.

2. Подальше вдосконалення авторського права та законів про бібліотеки й бібліотечну справу має бути спрямоване на виокремлення наукових бібліотек із загального числа книгозбірень із наданням їм більших прав у частині створення й поширення електронних ресурсів.

3. Необхідно інтегрувати інформаційні ресурси наукових бібліотек та надавати до них єдине вікно доступу для максимально широкого кола користувачів.

Список використаної літератури

1. Будущее библиотек в информационном обществе: позиция Британской комиссии по библиотекам и информации [Электронный ресурс]. – Режим доступа: gprntb/win/ntb/ntb99/2/f02_12.html. — Загл. с экрана.

2. *Вилегжаніна, Т.* Україна в інформаційно-бібліотечному просторі / Т. Вилегжаніна // Бібл. планета. – 2006. – № 3. – С. 4–7.

3. *Коваль, А.* Порухення авторського права і суміжних прав: кримінально-правові проблеми, які потребують свого вирішення / А. Коваль // Інтелект. власність. – 2004. – № 4.

4. Манифест ИФЛА об Интернет [Электронный ресурс]. – Режим доступа: gnprbu/nmo/ifla-1.htm. – Загл. с экрана.

5. *Погребна, О.* Електронні ресурси Національної парламентської бібліотеки України в інформаційному супроводі процесу політичних реформ у державі / О. Погребна // Бібл. планета. – 2005. – № 1. – С. 19–20.

6. Позиция ИФЛА по вопросам авторского права в цифровой среде [Электронный ресурс]. – Режим доступа: sas1.at/publ/20-1-0-72. – Загл. с экрана.

7. Про авторське право і суміжні права [Електронний ресурс] : Закон України від 23.12.1993 № 3797-ХІІ (редакція станом на 19.11.2012). – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/3792-12. – Назва з екрана.

8. *Резніченко, В. А.* Електронні бібліотеки: інформаційні ресурси та сервіси / В. А. Резніченко, О. В. Захарова, Е. Г. Захарова // Проблеми програмування. – 2005. – № 4. – С. 60–61.

9. *Фирсов, В. Р.* Законодательное обеспечение деятельности библиотек в современных условиях / В. Р. Фирсов // Библиотеки в правовом пространстве. Современные проблемы. – СПб., 2008. – С. 9–28.

10. *Філіпова, А.* Питання змісту бібліотечних веб-сайтів в Інтернеті / А. Філіпова // Бібліотеч. планета. – 2008. – № 3. – С. 12–15.

11. *Шамаєва, Г.* Електронні ресурси бібліотек України в інформаційному забезпеченні науки: стан та перспективи розвитку/Г. Шамаєва // Бібл. планета. – 2006. – № 4. – С. 21–25.

12. *Шейко, В.* Електронні бібліотеки в Україні: перспективи розвитку / В. Шейко // Бібл. вісн. – 2007. – № 5. – С. 31–34.

Рассмотрены некоторые аспекты относительно усовершенствования законодательства об авторском праве, особенности формирования электронных информационных ресурсов и их предоставления широкому кругу пользователей, предложен способ выплаты гонораров авторам за использование их публикаций в Интернете.

Ключевые слова: авторское право, научные библиотеки, электронные информационные ресурсы, интеграция информационных ресурсов, электронные библиотеки.